

NETEISĖTAS PRATURTĖJIMAS: LŪKESČIAI IR REALIJOS

Marijus Šalčius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, Kaunas
Telefonas 837 30 36 70
Elektroninis paštas marius.salcius@gmail.com*

Anotacija: Straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtinta, sąlyginai nauja, neteisėto praturtėjimo norma, skirta kovai su neteisėtomis pajamomis ir korupcija. Apžvelgiamos teisinės prielaidos ir siekti tikslai, įtakoję šios normos įtvirtinimą baudžiamajame įstatyme. Atsižvelgiant į tai, kad diskusijos dėl šios normos įtvirtinimo tikslingumo ir jos juridinės konstrukcijos ydingumo nesibaigia jau keli metai, apžvelgiami pagrindiniai kritikų argumentai bei nagrinėjamas jų pagrįstumas. Straipsnyje analizuojami normos taikymo rezultatai bei pagrindinės priežastys įtakojusios tai, kad iki šiol nėra pateisinti tikslai, kurių buvo tikimasi šią veiką kriminalizuojant. Taip pat identifikuojamos pagrindinės praktinio neteisėto praturtėjimo normos taikymo problemos ir ieškomi jų sprendimo būdai. Straipsnyje apžvelgiami pastaraisiais mėnesiais vykstantys teisėkūros procesai, kuriais siekiama padidinti kovos su neteisėtu praturtėjimu efektyvumą.

Pagrindinės sąvokos. baudžiamasis procesas, baudžiamoji teisė, neteisėtas praturtėjimas, ikiteisminis tyrimas, įrodinėjimas.

IVADAS

2010 metais Lietuvos baudžiamoji teisėkūra buvo išties „derlinga“. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹ (toliau – LR BK) 2010 metais buvo keičiamas devynis kartus. Šias permainas baudžiamojoje justicijoje vainikavo 2010 m. gruodžio 2 d. priimtas LR BK pakeitimas², įtvirtinęs naują baudžiamosios teisės institutą – išplėstinį turto konfiskavimą bei kriminalizavęs naują nusikalstamą veiką – neteisėtą praturtėjimą (LR BK 189¹ straipsnis). Autoriaus nuomone, lyginant su kitomis baudžiamosios justicijos naujovėmis, Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas³ bei minėtasis baudžiamojo kodekso pakeitimas, per pastaruosius keleta metų, buvo ne tik triukšmingiausiai sutikti visuomenėje, susilaukė daugiausiai ginčų jų priėmimo stadijoje, bet ir daugiausiai įnešė naujovių teisėsaugos institucijų darbe.

Aistros dėl naujai įtvirtintos nusikalstamos veikos – neteisėto praturtėjimo - nerimsta iki šiol. Politikai, teisininkai bei kiti, neabejingi baudžiamajai justicijai, asmenys nuolat sugrįžta prie diskusijos apie neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo legitimumą, tokios veikos

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72³, 189¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 145-7439.

³ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.

kriminalizavimo realų poreikį, sudėties teisinės konstrukcijos tobulumą, praktines jo inkriminavimo problemas bei per šiek tiek daugiau nei du neteisėto praturtėjimo „gyvavimo“ metus pasiektus rezultatus. Įvertinant tai, kad kol kas Lietuvoje nebuvo priimtas nė vienas apkaltinamasis nuosprendis (aut. past. neskaitant dviejų baudžiamųjų įsakymų, kurių priėmimas bus aptartas toliau straipsnyje), kuriuo asmuo būtų pripažintas kaltu, padarius LR BK 189¹ straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką, netylančios diskusijos neturėtų kelti nusistebėjimo. Arši kritika, kad neteisėto praturtėjimo įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme iki šiol nepasiekė norimų rezultatų, verčia detaliau apžvelgti kokiomis aplinkybėmis bei kokių tikslų siekiant buvo kriminalizuota minėtoji veika, išanalizuoti pagrindinius šio straipsnio kritikų argumentus, identifikuoti praktiniame jo taikyme kylančias problemas bei atskleisti ateities plėtros perspektyvas. Temos aktualumą lemia ne tik jau minėtos aplinkybės bet ir tai, kad vis dažniau girdimi argumentai, kad neteisėto praturtėjimo norma yra nesuderinama su nekaltumo prezumpcijos bei proporcingumo principais. Straipsnyje nagrinėjamos temos naujumą nulemia tai, kad iki šiol buvo parašyti vos keli moksliniai straipsniai⁴, kuriuose analizuojami atskiri neteisėto praturtėjimo aspektai.

Straipsnio tiriamasis objektas – neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo tikslai, normos taikymo rezultatyvumas bei dėl šios nusikalstamos veikos atliekamų ikiteisminių tyrimų praktinės problemos.

Pagrindinis straipsnio tikslas – nustatyti, ar buvo pasiekti neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo tikslai, bei identifikuoti pagrindines problemas, kylančias atliekant ikiteisminius tyrimus dėl šios nusikalstamos veikos.

Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, suformuluoti šie uždaviniai:

Apžvelgti neteisėto praturtėjimo normos kriminalizavimo prielaidas bei tikslus.

Išnagrinėti šios normos kritikų pagrindinių argumentų pagrįstumą.

Nustatyti ar neteisėto praturtėjimo norma pateisino turėtus lūkesčius.

Identifikuoti pagrindines ikiteisminių tyrimų dėl neteisėto praturtėjimo problemas bei pasiūlyti galimus jų sprendimo variantus.

Iškeltam tikslui pasiekti buvo naudojami mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, dokumentų analizės, metaanalizės, statistinis bei kiti mokslinio tyrimo metodai.

⁴ Pavyzdžiui, Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3); Piesliakas, V. Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamajoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2).

NETEISĖTO PRATURTĖJIMO KRIMINALIZAVIMO PRIELAIDOS

Lietuvos Respublikos Prezidento pateiktame aiškinamajame rašte „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų“⁵ buvo teigiama, kad vienas veiksmingiausių kovos su korupciniais, turtiniais, ekonominiais, finansiniais ir kitais visiems jiems bendro tikslo (gauti kuo daugiau neteisėtų pajamų ir taip praturtėti) vienijamais nusikaltimais būdas – tai padaryti juos ekonomiškai nenaudingus, neapsimokančius. Neteisėtai gauto turto ir pajamų paėmimas iš kaltininkų, ir ypač – iš nusikalstamų organizacijų, ne tik šalina motyvą daryti šiuos savanaudiškus nusikaltimus, bet ir atima galimybę finansuoti tolesnę neteisėtą veiklą ir vykdyti naujas nusikalstamas veikas. Aiškinamajame rašte buvo teigiama, kad vienas iš projekto rengimą paskatinusių veiksnių yra Europos Sąjungos lygmeniu pripažinta išvada, kad reglamentavimas, numatantis vien tik galimybę konfiskuoti turtą, kurio ryšys su konkrečia kaltininko padaryta nusikalstama veika yra neginčijamai įrodytas, nėra pakankamas, todėl valstybės narės savo nacionalinėje teisėje turėtų numatyti ir išplėstinio turto konfiskavimo galimybę, konfiskuotinu laikyti visą kaltininko turtą, kuris yra neproporcingas jo teisėtoms pajamoms⁶. Įvertinus Jungtinių Tautų konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą⁷ ir Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją⁸ nuostatas bei Europos valstybių praktiką, buvo nuspręsta ne tik tobulinti galiojančią turto konfiskavimo reglamentavimą, bet ir įtvirtinti iš esmės naują išplėstinio turto, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis kaltininko lėšomis, konfiskavimo galimybę bei numatyti baudžiamąją atsakomybę už turto įgijimą neteisėtomis pajamomis. Pagrindinis pakeitimų tikslas buvo Lietuvos baudžiamojoje teisėje įtvirtinti kompleksą priemonių, kurios leistų plačiau taikyti turto konfiskavimą, iš kaltininko paimti visą neteisėtai gautą turtą ir baudžiamajon atsakomybėn patraukti tokį turtą įgijusius ar padėjusius nuslėpti jo kilmę asmenis. Tuo buvo siekiama sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus

⁵ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų (2010 m. rugpjūčio 26 d. pateikė Lietuvos Respublikos Prezidentas) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.

⁶ 2005 m. vasario 24 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamų būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. OL 2005 L 68.

⁷ Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51-1933.

⁸ Jungtinių tautų konvencijos prieš korupciją. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 136-5145.

nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingus ir todėl mažiau patrauklius nusikalsti linkusiems asmenims, pakirsti pavienių asmenų ir nusikalstamų organizacijų potencialą daryti naujas nusikalstamas veikas, taip mažinti jų paplitimą ir valstybei bei visuomenei daromą žalą.⁹

Po ilgų diskusijų, minėtiesiems tikslams pasiekti, įstatymų leidėjas neteisėto praturtėjimo sudėtį 2010 m. gruodžio 2 d. įtvirtino LR BK 189¹ straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje šis nusikaltimas buvo apibrėžtas kaip nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL (65 000 Lt.) vertės turto turėjimas, žinant arba turint ir galint žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Antroje šio straipsnio dalyje sakoma, kad 1 dalyje nurodytą turtą iš trečiųjų asmenų perėmęs asmuo nuo baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą praturtėjimą atleidžiamas, jeigu jis iki pranešimo apie įtarimą įteikimo apie tai pranešė teisėsaugos institucijoms ir aktyviai bendradarbiavo nustatant šio turto kilmę. LR BK 190 str. 2 d. išaiškinta, kad LR BK 189¹ straipsnyje nurodytos teisėtos pajamos yra iš teisės aktų neuždraustos veiklos gautos pajamos, nesvarbu, ar jos buvo apskaitytos teisės aktų nustatyta tvarka, ar ne.

Neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo tikslai išties buvo sveikintini, tačiau nuo pat baudžiamojo įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo, 2010 m. gruodžio 11d., ši norma susilaukė nemažai kritikos.

Vienas pagrindinių kritikų argumentų, kodėl neteisėto praturtėjimo norma neturėjo atsirasti LR BK, yra tai, kad ši norma yra nesuderinama su visuotinai pripažįstamu nekaltumo prezumpcijos principu. Nesuderinamumas motyvuojamas tuo, kad įrodinėjimo našta nuo kaltintojo perkeliama kaltinamajam, t.y. jis turi įrodinėti, kad jo nuosavybės teise turimas turtas įgytas teisėtomis pajamomis. Dar 2010 m. spalio 7 d. Lietuvos apeliacinis teismas Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui išsakė abejones ar siūlomo naujo LR BK 189¹ straipsnio konstrukcija neperkels įrodinėjimo savo nekaltumu naštos šios nusikalstamos veikos padarymu įtariamam asmeniui. Įvertinus Lietuvos apeliacinio teismo ir kitų institucijų pastabas, 189¹ straipsnis buvo pakeistas, pirmosios jo dalies konstrukciją keičiant iš „Tas, kas turėjo nuosavybės teise didelės vertės turtą, kurio įgijimas nepagrįstas jo teisėtomis pajamomis baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų“ į „Tas, kas turėjo nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL vertės turtą, žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų“ bei straipsnį papildant

⁹ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344, *supra note 5*.

antrąja dalimi, numatančia atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas, o taip pat LR BK 190 straipsnio 2 dalyje išaiškinant kokios pajamos laikytinos teisėtomis¹⁰. Tačiau, nors LR BK pakeitimo įstatymas buvo priimtas su minėtosiomis korektūromis, neteisėto praturtėjimo norma ir toliau yra kvestionuojama kaip prieštaraujanti nekaltumo prezumpcijos principui dėl įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinajam. Visgi, autorius su tokia kategoriška pozicija nenorėtų sutikti. Visų pirma paminėtina tai, kad dokumentuose (pavyzdžiui aiškinamajame rašte, išvadose ir kituose), kurie buvo priimti rengiant bei priiminėjant LR BK pakeitimo įstatymą, kuris kriminalizavo neteisėtą praturtėjimą, akcentuojama teisėsaugos institucijų pareiga įrodyti, kad asmens nuosavybės teise turimas didesnės negu 500 MGL turtas negalėjo būti įgytas teisėtai gaunamomis pajamomis. Tokią pareigą numato ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros bei ikiteisminio tyrimo įstaigų priimami poįstatyminiai aktai bei įvairaus lygmens rekomendacijos. Baudžiamųjų bylų, kuriuose asmenims buvo pareikšti įtarimai dėl neteisėto praturtėjimo, analizė leidžia teigti, kad tik surinkus duomenis, kad asmuo turi turtą, kurio vertė didesnė negu 500 MGL, surinkus duomenis apie asmens teisėtai gautas pajamas, finansines operacijas, sandorius galinčius pagrįsti turimo turto įsigijimo teisėtumą, atlikus kitus procesinius veiksmus bei įvertinus surinktų duomenų visetą ir konstatavus asmens turimo turto neproporcingumą jo teisėtai gautoms pajamoms, pranešama asmeniui apie įtarimą, padarius LR BK 189¹ straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką. Pažymėtina ir tai, kad išsakomoje kritikoje dėl asmens vertimo duoti parodymus prieš save ar savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, pasigendama argumentuotumo. Autoriaus nuomone, įtariamajam teisė duoti parodymus neteisėto praturtėjimo atvejais yra garantuojama lygiai taip pat kaip ir ginantis nuo bet kurios kitos nusikalstamos veikos inkriminavimo. Įvertinant tai, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai, pranešdami asmeniui apie įtarimą, jau būna surinkę ganėtinai detalią pradinę informaciją, pagrindžiančią turimo turto neproporcingumą teisėtai gaunamoms pajamoms, todėl įtariamasis, kaip ir bet kuriuo kitu atveju, yra laisvas pasirinkti gynybos poziciją, teikti duomenis, kad jo turtas yra proporcingas jo teisėtai gaunamoms pajamoms ar visgi atsisakyti duoti bet kokius parodymus ir aktyviai baudžiamajame procese nedalyvauti. Pastebėtina ir tai, kad baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad nemaža dalis ikiteisminių tyrimų dėl neteisėto praturtėjimo buvo pradėti, kuomet tiriant kitas nusikalstamas veikas (dažniausiai dėl prekybos narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, kontrabandos bei kitų nusikaltimų, susijusių su organizuotu

¹⁰ 2010 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo projekto Nr.XIP-2344“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.

nusikalstamumu) buvo gaunama informacija, kad asmuo (nebūtinai turintis procesinį statusą atliekamame ikiteisminiame tyrime) disponuoja neproporcingai didelės vertės turtu. Nėgana to, įtariamieji dėl neteisėto praturtėjimo neretai vėliau patvirtindavo, kad tokiam turtui įsigyti pajamų neturi ir neturėjo, o turimą turtą jiems perleido jų artimieji (kurie yra įtariamieji pirminiame ikiteisminiame tyrime), tačiau negali atsakyti iš kokių pajamų pastarieji įsigijo perleistąjį turtą¹¹. Galiausiai, LR BK 189¹ straipsniu nėra reguliuojamas nusikalstamos veikos įrodinėjimo procesas. Todėl, kritikų argumentai, kad LR BK 189¹ nustatytas teisinis reguliavimas pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą ar verčia baudžiamojon atsakomybėn traukiamą asmenį duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, autoriaus nuomone, yra teisiškai nepagrįsti.

Nemažai neteisėto praturtėjimo kritikų strėlių susilaukia ir nusikalstamos veikos sudėtis. Anot profesoriaus O. Fedosiuk, neteisėto praturtėjimo norma yra dviprasmiška ir paini juridinės technikos prasme, neatitinkanti teisinio aiškumo principo ir verčianti abejoti normos veiksmingumu. Profesorius itin kritikuoja nusikalstamos veikos subjektyviusius požymius, jo nuomone veikos kaltės forma yra visiškai nesuprantama. Profesorius siūlo iš neteisėto praturtėjimo normos pašalinti neatsargiai kaltei būdingus požymius „*turėdamas ir galėdamas žinoti*“¹². Kritiškai dėl kaltės formos neaiškumo pasisako ir profesorius V. Piesliakas¹³. Abejones dėl neteisėto praturtėjimo juridinės technikos jau išsakė ir šias bylas nagrinėjantys teismai. Antai, Vilniaus miesto 1 – asis apylinkės teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl LR BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos padarymo, kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, prašydamas ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnis „Neteisėtas praturtėjimas“ (2010 m. gruodžio 2 d. įstatymo Nr. X-1199 redakcija) neprieštaruja konstituciniam teisinės valstybės principui ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. įtvirtintam nekaltumo prezumpcijos principui. Pareiškėjo teigimu neteisėto praturtėjimo sudėtis yra neaiški, dviprasmiška ir nesuprantama. Pareiškėjas kvestionavo tiek objektyviusius, tiek ir subjektyviusius nusikalstamos veikos sudėties požymius bei apskritai abejojo veikos pavojingumu. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas atsisakė nagrinėti Vilniaus miesto 1 – asis apylinkės teismo prašymą, motyvuodamas

¹¹ Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 22d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/201.

¹² Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3).

¹³ Piesliakas, V. Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2).

tu, kad prašymas yra grindžiamas neaiškumais kylančiais iš teisės aiškinimo ir taikymo praktikoje, o tokie prašymai yra nežinybingi Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui¹⁴.

Tai, kad mokslininkų ir praktikų kritika dėl neteisėto praturtėjimo normos neaiškumo ir jos taikymo sudėtingumo nėra be pagrindo, geriausiai iliustruoja pastarųjų dviejų metų LR BK 189¹ straipsnyje įtvirtintos normos taikymo statistiniai duomenys bei konkretūs taikymo pavyzdžiai.

NETEISĖTO PRATURTĖJIMO PRAKTINIO TAIKYMO PROBLEMOS

Nuo 2010 m. gruodžio 11 d. dėl LR BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos buvo pradėti 126 ikiteisminiai tyrimai. 48 procentai visų ikiteisminių tyrimų dėl neteisėto praturtėjimo buvo pradėti pagal Valstybinės mokesčių inspekcijos pareigūnų pranešimus, pastariesiems mokesstinės kontrolės veiksmų metu nustačius galimus neteisėto praturtėjimo požymius. Ne ką rečiau ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo pradedami kitų nusikalstamų veikų tyrimo metu nustačius LR BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos požymius. Remiantis Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2011 ir 2012 metinių veiklos ataskaitų¹⁵ duomenimis buvo baigti 35 ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo. 12 ikiteisminių tyrimų buvo baigta kaltinamojo akto ir 3 pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu surašymu bei perduoti teismui nagrinėjimui. 20 ikiteisminių tyrimų buvo nutraukti. Visi ikiteisminiai tyrimai nutraukti vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso¹⁶ (toliau – LR BPK) 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu, t.y. nenustačius, jog buvo padaryta veika, turinti nusikaltimo požymių. Kalbant apie teismui nagrinėjimui perduotas bylas, tenka apgailestauti, kad šiai dienai yra įsiteisėję tik du teismo baudžiamieji įsakymai, likusiuose bylose dėl neteisėto praturtėjimo galutinis taškas dar nėra padėtas. Verta paminėti ir tai, kad neteisėto praturtėjimo normos aiškinimo ir praktikos formavimo prasme, minėtieji įsiteisėję du teismo baudžiamieji įsakymai vargu ar yra labai vertingi, kadangi abiem atvejais kaltinamieji net neneigė savo kaltės dėl jiems inkriminuojamos nusikalstamos veikos. Tačiau verta pasidžiaugti bent tuo, kad įsiteisėjus minėtiesiems baudžiamiesiems įsakymams valstybės biudžetas buvo papildytas daugiau nei 100000 lt.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 25 d. sprendimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 72-3729.

¹⁵ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2011 metais ataskaita; Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2012 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

Neteisėto praturtėjimo normos aiškinimo ir praktikos formavimo prasme kur kas įdomesnė yra trečioji prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu teismui perduota byla. Išnagrinėjęs prokuroro pareiškimą, 2012-05-25 Kauno miesto apylinkės teismas baudžiamuoju įsakymu du asmenis pripažino kaltais padarius nusikaltimą, numatytą LR BK 189¹ straipsnio 1 dalyje ir nubaudė 15 MGL (1950 Lt.) dydžio baudomis. Taip pat, LR BK 72 straipsnio pagrindu, konfiskavo nuteistiesiems nuosavybės teise priklausantis nekilnojamas turtas. Tačiau po teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo, jam neįsiteisėjęs, nuteistieji paprašė surengti bylos nagrinėjimą teisme, o Kauno miesto apylinkės teismas, ištyręs bei įvertinęs byloje surinktus duomenis, 2012-10-26 nuosprendžiu abu asmenis išteisino, konstatuodamas, kad kaltinamieji nepadarė inkriminuojamos nusikalstamos veikos. Minėtąjį Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendį valstybinį kaltinimą palaikęs prokuroras apskundė apeliacine tvarka. Kauno apygardos teismas 2013 m. vasario 22 d. nutartimi¹⁷ prokuroro apeliacinį skundą atmetė. Pagrindinis prokuroro apeliacinio skundo atmetimo motyvas buvo tai, kad kaltinamieji didesnės negu 500 MGL turtą įgijo iki neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo, t.y. teismas konstatavo, kad nesant nustatytos baudžiamosios atsakomybės už turto, kuris akivaizdžiai negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, įgijimą (veiksma), negalima kriminalizuoti ir būsenos (turėjimo). Teismo nuomone, priešingas aiškinimas prieštarautų LR BK 3 straipsnio 3 daliai, kurioje nustatyta, kad baudžiamasis įstatymas, nustatantis veikos nusikalstamumą, griežtinantis bausmę arba kitaip sunkinantis nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį, neturi grįžtamosios galios. Minėtoji Kauno apygardos teismo nutartis buvo apskųsta Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Tai pirmoji baudžiamoji byla dėl neteisėto praturtėjimo, kuri pasiekė kasacinės instancijos teismą, todėl pagrįstai galima tikėtis, kad ją išnagrinėjęs, bent dalis neaiškumų ir ginčų, kylančių dėl šios normos aiškinimo ir taikymo, bus išsklaidyta.

Analizuojant neteisėto praturtėjimo normos ne tokio rezultatyvaus, kokio norėtusi, taikymo problemas, būtina aptarti esmines tyrimo problemas su kuriomis susiduria ikiteisminių tyrimą atliekančios institucijos. Neteisėto praturtėjimo įrodinėjimas iš esmės sąlygojamas trimis esminiais aspektais: 1) didesnės negu 500 MGL vertės turto suradimu; 2) jo vertės nustatymu; 3) duomenų, patvirtinančių, jog šis turtas, įtariamajam žinant, negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, surinkimu.

Renkant duomenis apie asmens nuosavybės teise valdomą turtą didesnių problemų nekyla, kadangi ikiteisminius tyrimus atliekančios institucijos sėkmingai naudojami duomenų

¹⁷ Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/2013.

registrais (pavyzdžiui VĮ „Regitra“, VĮ „Registrų centras“, UAB „Creditinfo“ ir kitais), kuriuose kaupiama išsami informacija apie asmens nuosavybės teise valdomą turtą. Kur kas didesnė problema yra asmenų užsienio šalyse nuosavybės teise turimo turto ar gautų pajamų nustatymas. Šiam tikslui į pagalbą pasitelkiamas Lietuvos kriminalinės policijos biuras, kuris yra paskirtas nacionaline turto susigrąžinimo tarnyba susižinojimo ir bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių kompetentingų įstaigų dėl nusikalstamu būdu įgyto turto paieškos ir nustatymo funkcijai atlikti arba tokia informacija gaunama siunčiant teisinės pagalbos prašymus. Tačiau praktikai pripažįsta, kad minėtosios priemonės nėra pakankamai efektyvios ir yra tobulintinos. Nustatant aplinkybę, kad nuosavybės teise turimo nekilnojamojo turto vertė yra didesnė negu 500 MGL, remiamasi VĮ „Registrų centras“ Nekilnojamojo turto registro duomenimis. Kilnojamojo turto vertei nustatyti dažniausiai kreipiamasi į tokio turto vertinimą atliekančias įmones ar specialistus.

Ikiteisminius tyrimus dėl neteisėto praturtėjimo kontroliuojančių prokurorų nuomone, daugiausia sunkumų tiriant šios rūšies nusikalstamas veikas kyla renkant duomenis, patvirtinančius, jog asmens turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Sunkumus kelia tai, kad įtariamieji, kuriems turto įsigijimui nepakanka savų teisėtų pajamų, turto įsigijimą bando pagrįsti su kitais asmenimis, kurie gali pagrįsti savo pajamų šaltinius ir neprivalo deklaruoti savo turto ir pajamų, sudarytomis paskolų, dovanojimo ir kitomis sutartimis. Neatmestina galimybė, kad tokie sandoriai dažniausiai būna fiktyvūs. Tokiais atvejais vienintelė išeitis, kuri leidžia paneigti pajamų įgijimą apsimestinių sandorių pagrindu, yra skoliniojo bei skolininko ūkinės-finansinės veiklos tyrimas. Taip pat manytina, kad šią opią problemą, itin trukdančią objektyviai ir visapusiškai iširti neteisėto praturtėjimo nusikalstamas veikas, padės išspręsti nuo 2013 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo straipsnių pakeitimo įstatymas, numatantis prievolę nuolatiniais Lietuvos gyventojams teikti Valstybinei mokesčių inspekcijai informaciją apie jų sudarytus sandorius, viršijančius 50 tūkst. Lt.

Pastaruoju metu minėtasias, galimai fiktyvių sandorių, problemas siūloma spręsti keičiant kai kurių sandorių formos reikalavimus. Siekiant efektyvesnių kovos su neteisėtu praturtėjimu rezultatų, Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas įstatymo projektas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo“ Nr. XIIP-248¹⁸. Projekto iniciatorių teigimu, dabar fiziniai asmenys tarpusavyje gali skolintis neriboto dydžio

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-248. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.

sumas ir to nereikia patvirtinti sutartimis pas notarą, projektu siūloma, kad paskolas bei vekselius, viršijančias 50000 Lt. sumą, būtų privaloma tvirtinti notarui. Visgi, autoriaus nuomone, abejotina, ar tai pasieks norimų tikslų, kadangi asmenys, siekdami išvengti vekselio ar paskolos tvirtinimo notarine tvarka, galės išduoti keletą vekselių arba suteikti keletą paskolų, kurių suma mažesnė nei penkiasdešimt tūkstančių litų. Todėl abejotina, ar minėtasis įstatymo projektas išspręs neteisėto praturtėjimo tyrimo problemas. Tas pats pasakytina ir apie įstatymo projektą¹⁹, kuriuo siūloma įtvirtinti nuostatą, kad akcijų pirkimo – pardavimo sutartis, kai akcijų pardavimo kaina didesnė kaip penkiasdešimt tūkstančių litų, taip pat turi būti notarinės formos.

Sekantis aspektas, kuris bent iš dalies įtakojo situaciją, kad šiai dienai teismus pasiekė tik toks nedidelis skaičius bylų dėl neteisėto praturtėjimo, yra ilgi šios kategorijos ikiteisminių tyrimų atlikimo terminai. Nors LR BPK 176 straipsnis numato, kad ikiteisminis tyrimas dėl apysunkių nusikaltimų turi būti atliktas ne ilgiau kaip per šešių mėnesių terminą, tačiau tenka apgailestauti, kad ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo trunka kur kas ilgiau. Pagrindinė to priežastis yra ta, kad tyrimo metu būtina nustatyti aplinkybes patvirtinančias, jog asmens turimas turtas negalėjo būti įgytas asmens teisėtomis pajamomis, todėl dauguma atvejų yra skiriama užduotis specialistams atlikti asmens ūkinės - finansinės veiklos tyrimą. Tačiau dažniausiai šis tyrimas trunka 6 - 9 mėnesius ar net ilgiau²⁰.

IŠVADOS

Galima daryti išvadą, kad kriminalizuojant neteisėtą praturtėjimą deklaruoti tikslai, sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingus ir todėl mažiau patrauklius nusikalsti linkusiems asmenims, šiai dienai dar nėra pasiekti. Nuo 2010 m. gruodžio 11 d. dėl neteisėto praturtėjimo pradėti 126 ikiteisminiai tyrimai, tačiau teismai priėmė vos du teismo baudžiamuosius įsakymus ir nė vieno apkaltinamojo nuosprendžio. Tokie rezultatai išties nedžiugina, o tai tiesiogiai iššaukia visuomenės kritiką dėl neteisėto praturtėjimo normos netobulumo. Pastebėtina, kad kai kuriuose normą kritikuojančiuose pasisakymuose pasigendama stipresnės argumentacijos. Antai, autorius nenorėtų sutikti, kad ši norma pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą. Įrodinėjimo našta, kaip ir tiriant bet kurią kitą nusikalstamą veiką, tenka teisėsaugos institucijoms, o asmuo yra laisvas pasirinkti aktyvią ar

¹⁹ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 44 ir 47 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-249. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.

²⁰ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2012 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>

pasyvią gynybos, nuo jam pareikštų kaltinimų, poziciją. Galiausiai, LR BK 189¹ straipsniu nėra reguliuojamas nusikalstamos veikos įrodinėjimo procesas, todėl teigti, kad ši norma pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą nėra teisinio pagrindo.

Iš dalies sutiktina su išsakoma kritika dėl neteisėto praturtėjimo normos nepakankamo aiškumo. Tačiau tai, kad šiandien dar nėra pasiekti tikslai, kurių buvo tikėtasi kriminalizuojant neteisėtą praturtėjimą, dar neleidžia daryti kategoriškos išvados, kad normos juridinė konstrukcija yra ydinga ir keistina. Autoriaus nuomone, situaciją, kad iki šiol nėra pasiekiami lauktieji rezultatai, labiausiai įtakoja tai, kad vis dar nėra aiškios ir vieningos neteisėto praturtėjimo normos taikymo praktikos. Skirtingos teisėsaugos institucijos iki šiol skirtingai supranta neteisėto praturtėjimo sudėties požymius, o tai tiesiogiai sąlygoja skirtingos procesinės tyrimo praktikos atsiradimą. Teisės aiškinimas ir taikymas yra teismų prerogatyva, todėl tik tada, kuomet sulauksime pirmųjų nuosprendžių įsiteisėjimo, bent iš dalies bus apribota terpė LR BK 189¹ straipsnyje įtvirtintos normos kvestionavimui. Be jokios abejonės, tai nereiškia, kad kovos su korupciniais, ekonominiais, finansiniais ir kitais savanaudiškais nusikaltimais mechanizmas neturi būti ir toliau tobulinamas. Atsižvelgiant į tai, kad pastaruoju metu kovos su neteisėtu praturtėjimu tobulinimo srityje teisėkūros procesai yra itin aktyvūs ir beveik visos teisėsaugos institucijos savo veiklos planuose šią sritį numatė kaip prioritetinę, autorius neabejoja, kad neteisėto praturtėjimo norma ir toliau išliks po padidinamuoju stiklu.

LITERATŪRA

1. Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 136-5145.
2. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51-1933.
3. Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. [2005].
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.
7. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. [63-2243](#).
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72³, 189¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 145-7439.
9. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 44 ir 47 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-249. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-248. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.
11. 2010 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir

- kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo projekto Nr.XIP-2344“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.
12. Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų (2010 m. rugpjūčio 26 d. pateikė Lietuvos Respublikos Prezidentas) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.
 13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 25 d. sprendimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 72-3729.
 14. Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 22d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/2013.
 15. Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekų ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3).
 16. Piesliakas, V. Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2).
 17. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2011 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>.
 18. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2012 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>.

ILLICIT ENRICHMENT: EXPECTATIONS AND REALITIES

Marijus Šalčius*

Mykolas Romeris University

Summary

In 2010, Lithuania criminal legislation was truly "rich". Criminal Code of the Republic of Lithuania in 2010 has been amended nine times. These changes culminated the Criminal Code amendment, which established new criminal law institute - extended confiscation of property, and criminalized a new offense - illicit enrichment. Illicit enrichment was established in the article 189¹ of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. The article provides for that a person who possesses property of value of more than 65000 Litas knowing that this property could not be acquired by lawful income, should be punished with a fine, arrest or deprivation of liberty up to four years. According to the novelty, a person is considered as committing a crime if he cannot justify the lawfulness of the acquisition of the property he possesses. In addition the law requires that a person knows that their property cannot be acquired by lawful means. The main aim of this amendment was to prevent corruption, economical, financial and other acquisitive crimes and to make these offenses less attractive for the offenders. Immediately after the entry into force of the mentioned Law it received a lot of critic. The main arguments of the critics were that the norm of illicit enrichment violates the principle of the presumption of innocence and the principle of the proportionality. Also some scientists and practices blamed the amendment for its uncertainty. However not all arguments of the critics are well-grounded. To authors mind, suspects have the same rights to testify as in all other offenses. In such cases first of all the law enforcement authorities collect all evidence about the person's legal incomes, property and only later expresses suspicion. So in such situation the suspects right to decide what kind of defense to choose, active or passive. But the author agrees that the norm of the illicit enrichment is not as comprehensible as it should be. From the Criminal Code amendment came into force was started 126 pre-trial investigations. Usually pre-trial investigations were started upon information from State Tax Inspectorate. But quite usual signs of the illicit enrichment were detected investigating other offenses, such us smuggling, drug trafficking, cars theft and others. It remains to regret that only 15 cases already reached the court. And today we have only two outcomes of the proceedings of the illicit enrichment. 20 pre-trial investigations were terminated, other investigation



are still in process. To authors mind, there are some main reasons why the norm of illicit enrichment is still inefficient. First of all, the investigation of this crime is quite difficult; investigators have to collect information about the suspect's property, legal incomes and so on. And the second and the main reason is that there is no single practice of investigation of such crimes in Lithuania. Only when the courts will form single practice of application of the norm of illicit enrichment, this norm will reach its purposes.

Keywords: criminal procedure, criminal law, illicit enrichment, pre-trial, substantiation.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, baudžiamojo proceso prievartos priemonės, kardomosios priemonės, įtariamojo statusas.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure lecturer. Research interests: criminal procedure, measures of coercion in criminal procedure, supervision measures, status of the suspect.